

CEMİL MERİÇ ŞİİRDEN ANLAR MI?

Durmuş Beyazıt

- Kitaplarında birçok Cemil Meriç vardır. Aydın, münekkit, edebiyatçı, mütercim, öğretici, karşılaştırma yapan, hatırlayan ve hatırlatan Cemil Meriç olmak üzere birbirinden farklı çehrelerle çıkar karşımıza. Hemen hepsiyle birlikte Türk düşünce ve edebiyatında müstesna bir yere sahip olmuştur. Düşünce ve kültür tartışmalarında edasıyla bir farklılık yaratmıştır. Bir yönüyle sosyolog, bir yönüyle şair, bir yönüyle de mütercim olan Meriç, cemiyetin bir ferdi olduğu kadar sanatkârı, düşünürü, siyaset bilimcisi ve tarihçisidir. Kavramlarla izah eder, kavramlarla konuşur, kavramlarla tartar. Sosyal, kültürel meselelerin içine cesurca dalar, sosyolojiden pek de uzak olmayan kavramları kendi usulünce işlemeye başlar. “Birliktelik”in bilimini kendince önemli gördüğü kelimeler üzerine inşa eder, bu hâliyle sosyoloji bilimine bir duygu ve tarz katmıştır. Fransız İhtimali, Sanayi Devrimi ile beraber, Saint-Simon gibi bir düşünürü konu etmiştir. Toplumların yapı ve düzenlerinin anlaşılmasında önemli bir durak olan Saint-Simon’da içtimai değerlendirmelerde bulunmuştur. Saint-Simon, sosyolojiyi, sosyal felsefenin kolu olmaktan çıkararak, fizik bilimleri gibi nesnel değerlere dayandırılması gerektiğini savunan anlayışa sahiptir. Cemil Meriç, bu alana projeksiyonunu tutar. Dikkatli bir bilim adamı edasıyla cemiyet düzeni ve ilişkileri hakkında bir muhayyile yaratıyor, bu bilgi alanını okurun istifadesine sunuyor. Bir sosyolog gözüyle, -bakma, görme ve ortaya çıkarma-nın verimlerinden müteşekkil bir alan yaratıyor... *Cemil Meriç’in Yabancı Diller Yüksekokulundaki öğrencilik yıllarından gözlerini kaybedeceği 1954 yılına değin yayımladığı kırk kadar yazının neredeyse tamamına yakını edebiyatla ilgilidir; ya şiirler ve romanlar çevirmiş, ya şiir ve roman çevirileri hakkında eleştiriler veya edebiyat konulu denemeler kaleme almıştır.*¹

¹ Dücane Cündioğlu, *Bir Mabed Bekçisi Cemil Meriç*, Etkileşim, İstanbul 2006, s.71.

Tesiri yüksek, derin, çok unsurlu cephelerde çıkar okurun karşısına. Meselelere yaklaşımı, tahlil ve tenkitleri yüksek bir düşünüşün örnekleri olagelmıştır. Bir perdeden seslenir, düşündüklerini kavramlara dayandırır, dil, kültür ve medeniyete dair kavramlaştırmalarda bulunur. Kelimelerle bir dünya yaratır, kelimeleriyle duyarız onu. Hep aynı insan değildir ama hemen hepsi ona has bir Cemil Meriç portesi ortaya koymaktadır.

1. Entelektüel Kimliğiyle Cemil Meriç:

Entelektüel, mensubu olduğu cemiyetin esasları üzerine zihnî faaliyetlerde bulunan düşündürdür. Onun tasavvur, hayal ve intibaları, yetiştigi coğrafyanın irfanıyla yoğrulmuştur. Meriç, insan kalabalıklarının milletleşmesini sağlayan bilgi alanını kültürle, bunu da “irfan” kelimesi ile ifade etmektedir. Türk milletine has bir irfandan söz eder, bu irfana sınırlandırılmış bir coğrafya ihdas etmez. O, entelektüel için, “*zamanının irfanına sahip olan kişi*” der. Zaman, içinde bulunulan andır, tarihtir, Türk’ün hars ve yaşantısını içine alan kavramlardır. Aydın, düşünce ve idrakte çağın muasır seviyesini yakalamış madde manevi gelişmişliğinden haberdar kişidir. Aydın dünyaya arkasını dönmez, aydın ilmin aydınlığına yüzünü döner. Ama çağla hesaplaşır, teslim olmaz. Teslim olmak, benliğinden, varlığından, hele hele istikbalinden vazgeçmektir.

Kültür kelimesi yerine irfan kelimesini teklif eder ve ona hayatiyet derecesinde anlamlar yükler. Kültür kavramını bizim için dar, elverişsiz ve derinliksiz bulur. Biz derken Şark’ı kast eder. Bu kelime Türk’ün birikimini, mazisini taşımaz, kısacası Türk’ün manevi hayatını, geçmiş ve geleceğini anlatmakta yetersizdir.

Ana dilini, edebiyatını, tarihini bilmek, dünyadaki gelişmelere açık bir zihin yapısına sahip olmak bir aydın için vazgeçilmezdir. *Belli başlı düşünce akımlarına yabancı olmayan*² olgun, yetişmişlik seviyesi yüksek, ceht sahibi kişidir. Aydın, bir milletin karanlık günlerinde, ışıktan habersiz kitlelerin meşalesi konumundadır. Bunun içindir ki kalabalıklara yön tayin etmek, münevver ve mütefekkir özellikte kişinin vazifesidir. Aydın, tavrıyla cemiyet içerisinde itibar elde eder, cemiyete “doğru bilgi” verme, bilgi akışını sağlama görevlerini de görür. Aydınsız kalmanın izahı için ise “buhran” kelimesine başvurur.

Meriç yazdıkları ve söyledikleriyle dil, düşünce, kültür davası güder, geniş birecessüse sahiptir. Yazılarında “aydın kimdir” diye sorar ve cevapları genellikle Tanzimat’tan bu yana, geniş bir kültür bakiyesini ele almış keskin bir dikkatin cevaplarıdır. Aydın, intelijansiya, entelektüel sıkça başvurduğu kelimelerdir... Meriç, Türkiye’de gerçek anlamda bir uyanışın gerçekleşebilmesi için fikir sahibi insanların varlığına ihtiyaç olduğunu defaatle söyler. *Mütefekkirlerin aydınlatmadığı bir toplumu şarlatanlar aldatır. Bir insan öncelikle kendi kimliğini kendi tarihini tanımadan başkalarını nasıl tanıyabilir?* Meriç, *Umrandan Uygurluğa*’da sosyal kıymetlerden anlamamayı, içinde yer aldığı toplumun

² Bk. Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 26.

dinine, tarihine, kıymetlerine sırt dönmeyi ihanet olarak yorumlar. *Zavallı Türk aydını... Batılı dostları alınmasınlar diye hazinelerini gizlemeye çalışır. Sonra unuttur hazineleri olduğunu. Düşmanın putlarını takdis eder, hayranlıklarını benimser. Dev papağanlaşır.* Ve eleştirilerini daha da ilerleterek, aydın kişinin düştüğü durumlara dair konuşur. (...) *önce Yunanileşme ardından Batılılaşma yolunda dev adımlarla ilerleyen süreç, Fransız edebiyatı ile kültürünün Türk intelijansiyasını cezbetmesiyle devam etmiştir.*³ Türkiye'deki durum için ise "*Batıdaki gelişmişliği ve bilgi dünyasını aydınımızın bir aşağılık kompleksi içinde ele aldığı, rüzgârın esme yönüne bağlı yalpaladığı*" gerçeğini açıkça dile getirir. Meriç'in yazdıkları, "papağanlaşan dev"e bir tepki metinleridir.

Gerçek hürriyet, düşünce hürriyetidir, bu aslında topyekûn bir toplumun hürriyetidir, düşüncenin kurtuluşu milletin kurtuluşudur. Yabancı kültürlerle ve onların kötü emellerine teslim olmadan akıl ve ızan sahiplerinin düşünebilmesi önem arz eder. Türk aydını, kendi kafasıyla düşünmek imkânlarından mahrum bırakıldığı müddetçe milletin geleceği karanlıktır. *Tarihî kaderimizi, mâzimizi ve ona dayanarak istikbâlimizi bilmemiz gerçek hürriyet, tersi ise hürriyetten alıkonulmaktır. Mirasımızdan ve mazimizden uzaklaşmak bedbahtlıktır.*⁴

2. Kavram İnşa Eden Yönüyle Cemil Meriç

Meseleler karşısında tenkit, tahlil ve terkipleriyle kendi anlayışını ortaya koyar. Ve bunu yaparken kavram geliştirir. Mesela müstağrip, içini kendi dolduruyor. Her kavram onda, doğruyu ve yanlış biribirinden ayıran bir kategori nesnesi hâlini almaktadır.

Dil konusunda görüş ve tespitlerde bulunuyor, dile birçok şekilde bakarak tanımlar getiriyor. Dil, mazi ile istikbal arasındaki bağıdır, "Muhafaza etmek" fiili ve fiilin belirttiği anlam, günlük manası dışındadır, yüzlerce yıla dolan kelimelerle konuşmak, bu kelimelerden bir nesir inşa etmek, geleneğe yönelmek, geleneği değer olarak görmek anlamlarına gelir. Kelime tercihleri, savunduğu fikirlerin ve dünya görüşünün sembolik bir ifadesi gibidir. Çağın ruhuna, devrin sathiliğine, kültürün yabancılaşmasına, bilhassa maziye ruhuyla dolduran bakiyenin aydın eliyle tahrip edilmesine meydan okumadır.

Meriç, dilde olduğu kadar, edebiyatta da görüşlerini açık, net cümlelerle ifade etmiş, geçmişini değer olarak ele alıp imkânlarından faydalanmayı önemli görmüştür. Geçmişten kopmamayı şart koşar. Geçmiş reddeden kendini reddeder. His, heyecan ve düşüncenin aktarılmasında ithal olmayan dil kullanılması gerektiğini söyleyerek geleneğe yönelmiştir. Ona göre dil, bir milletin şuur ve heyecanıdır. Onun Dil Devrimi'yle ilgili tavrı açıkça belli olur. Hafızayı dilinden ayrı görmez. Düşmanın teslim alamadığı tek kale olan hafıza, Dil Devrimi ile akamete uğramıştır.

³ Cemil Meriç, *Umrandan Uygurluğa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 1213.

⁴ Cemil Meriç, *Umrandan Uygurluğa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 241-242.

Kamus, milletin hafızası yani şuur ve heyecanıyla milletin kendisidir. *Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilali tek mukaddese yani kamusa saygı göstermiştir.*⁵ Tercüme Odası ile ilgili olarak *Uşaklara yani robotlara lüzumlu olan mefhum ve cümleleri aşılamaaya mahsus bir müessesese*, der. Kopuş yeridir. Orada yetiştirilen nesiller, yani gençlerimiz devşirilmeye hazır hâle getirilmiştir. Batı'nın bahçesine düşen meyveler gibidir bizim çocuklarımız. Batı'ya gidip eğitim alanlar, bizim beklediklerimizi getirmemiştir. Şu anda tercüme odasının vazifesini yabancı dille öğrenim veren mektepler vermektedir. Çünkü çeviri kalıpları etrafı sarmış ve anlam klişe söyleyişe, yabancı dil alışkanlıklarına boyun eğmiştir. Meriç, Dil Devrimi'ni "*meşhur facia*"⁶ diye anar. En çok da Tanzimat'tan bu yana vehamet olarak gördüğü aydınlar konusuna temas eder.

Cemil Meriç, bu sebeple kendi tanımlarıyla konuşur. Tarifini yaptığı kavramlarla sonuçlara varmayı, izahlarda bulmayı vazifeleri arasında sayar. Çağdaşlaşma üzerinde durur, konuyu menfi yönleriyle ele alır. Sathi manada Avrupalılaştırmaktan öte görmez çağdaşlaşma. Batı dillerinde karşılığının bile olmadığını belirtir. Avrupa'yı açıklığıyla ve yeni bir havada solumamız için örnekler verir. Bir nevi müstemlekedir bu durum. Modernleşmenin doğrudan doğruya müstemlekeleşmek olduğunu söyler. *Avrupalılaştırma; Avrupa'ya has içtimai sistemlerin, Asya, Amerika, Afrika kültür ve medeniyetlerini istilâ etmesidir.*⁷ Bunların evveliyatına da açıklık getirir, arkeolojik kazılar yapar gibi çetin ve kutsal bir uğraşı olduğunu görür gibi oluruz *Kırk Ambar'da Bir iflasın ifadesidir Avrupalılaştırma, bir inkâr çılgınlığı, bir intihar kararıdır,*⁸ der. Avrupalılaştırma müphemdir müphem olmasına ama cazip tarafı, mutlu gelecekler vadetmesi, güya insan ayırt etmeden beynelminelci olduğunu fısıldamasıdır. Batı her çağda, her yenilikte, kavramlar icat eder ve diğerlerinden farkını bu kavramlarla ifade yoluna gider. Bir bakıma icat edilmiş kavramlarla, ötekinin canına okur. Türk aydını kavram koymaz Batı'nın kavramlarına ram olur. Yetersizlik tir bu durum, kendisini beğenmeme, kendisinden kaçma diye de yorumlanabilir bu tavır.

3. Mukayese Eden Yönüyle Cemil Meriç

Kırk Ambar, Bu Ülke, Kültürden İrfana, Işık Doğudan Gelir ve dahasında mukayese genellikle bir hükme varmak kabilindedir. Hüküm onun ulaşmak istediği asıl hedef, okuru uyarmak istediği cümleler şeklinde kendini gösterir. Hassasiyeti; dil, medeniyet gibi hayati konularda öne çıkar. Doğu'ya nazarı dikkatle bakar, Doğuludur. "*Işık doğudan gelir.*" diyerek kültürü ham malzeme olmaktan çıkartmakta ve onu titizlikle işlemektedir Kültürü ruhuyla, bünyeyle canlı birer varlık olduğunu âdeta bizlere gösteriyor. Kültürün gerisindeki inançlar ve kabullere temas ederek konuya ciddiyet kazandırıyor. Bu inançlar

⁵ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 86.

⁶ Cemil Meriç, *Jurnal*, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 248.

⁷ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

⁸ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

dinî akideler ve tarihî gerçekler şeklindedir. Batı'yı anlamaya çalışır, anlamaya çalışan mütefekkir olarak istifade eder, çekinmez, kaçmaz, öcü görmez. Dinî bir hesaplaşmanın peşinde değildir. Meriç, Türk modernleşmesini, Batı'ya her bakımdan teslim olmak şeklinde yorumlar. Teknik, medeniyet ve bilimin referanslarıyla alınmış karar değil, Batı seviciliğinin sonucu alınmış karardır.

Bu ve bunun gibi daha birçok konuda Batı ile Doğu çeşitli zaviyelerden karşılaştırılır. Doğu'yu üstün görür ama Batı kuvvetli. (...) *Sonra insanlığın tarihine eğilmek, Asya ve Avrupa'nın her düşüncesini hiçbir peşin hükme saplanmadan incelemek. Bu çetin yolculukta iki çetin yardımcıya ihtiyaç var: 1) Milli irfan hazinelerini taramaya yetecek zengin ve köklü bir Türkçe (İslâm harflerini öğrenmeden böyle bir fethi çıkılabileceğini sanmıyorum). 2) Bir Batı dili. Avrupa'yı, imtiyazlı birkaç züppenin vesayetine ihtiyaç duymadan bizzat tetkik etmek için bir Batı dili bilmekten başka çare yoktur. Sonra 'ikra' emr-i celiline uymak...*⁹

Batı'yı anlamak, onun kafasıyla düşünmek, ilmin ve tekniğinin sınırlarını hesap etmek, takibini yapmak, gelişmişliği ile birlikte ikmal etmek yazılı kaynaklar eliyle olmaz. Onu bizzat kendi dilinden okumalıyız. Yani bu iş tercüme üzerinden yapılır diyenler yanılmıştır. Tercüme metinler üzerinden değerlendirmeler sağlıklı sonuç vermez. Koçi Bey hakkında konuşacak birinin Koçi Bey'in dilini ve dünyasını bilmesi gerekir. Batı'yı bilmek de buna benzer. Renan'ı kendi dilinden okumak, malzemeyi aslından tahkik etmek gerek. Esas olan şey, Batı'yı anlamamıza engel teşkil eden araçların ortadan kaldırılması meselesidir. O Avrupa'nın bilgi kodlarına karşı değildir. Ve ait olmak yerine, akli olanların gurur meselesi olmadan iktibasından yanadır. *Ben bu memleketin ninnileri, ezanları, türküleriyle büyüdüm. Avrupa'ya düşman değilim. İki Avrupa var: Kolonyalist-Kapitalist Avrupa'nın düşmanıyım; ama düşünen, dost olmak isteyen Avrupalı'nın dostuyum.*¹⁰

Duru, canlı, bilhassa kökleri mazide olan doğru, zevkli dili duyma ve koruma milli davadır. *Dilde inkılâp olmaz. İhtiyar tarih dünyanın hiçbir ülkesinde böyle bir çulğınlığa şahit olmamıştır. Toplum geliştikçe dil de gelişir. Osmanlıca diye bir dil yoktur. Osmanlıca, Anadolu'ya yerle en ve İslâmiyeti benimseyen Türklerin dilidir. Yani, halis Türkçe'dir, Batı Türkçesi.*¹¹

Yerli kavramı ile yabancı kavramını karşılaştırır. Burada yabancı, Batı'dır. "Yeni" kelimesi ile "eskiye dair anlayış"ı telakki eder. Yeninin değeri, değerli olması nispetindedir. Yeninin değeri, eskiye düşmanlık etmesi ile değil, değerli olması ile. Değeri kemal kelimesi ile ifade etmektedir. Kıymet ve ölçüleri, hangi zaman içinde olursa olsun ihtiyaca karşılık geliyorsa ve işlevselse güzeldir, bu da eskimemişliği göstermekte, kemal ile anlatılan yüksek değeri vermektedir. *Her kemal yeni, her bayağı fersude. Şiirden şuuru kovan ve nesri, bir saralı 'tümceler' tımarhanesine çeviren bu yeni, ne bir cüceler edebiyatı, ne bir mik-*

⁹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 483.

¹⁰ Düccane Cündioğlu, *Bir Mabet Bekçisi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

¹¹ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.267.

*ro-edebiyat: rüştünü idrak etmeden kocayan nesillerin kendi kendini tahripinsiyâkı.*¹² Fransız edebiyatını değerlendirirken söylediği sözler yine dil anlayışında bir terk edilmemiş bir kaledir. Fransızlar dilde tek kelime uydurmadan yeniyi getiriyor. Kelimelere yeni anlamlar yükleyen Meriç, bir nevi yeniyi temsil eder. Lügatte duran bazı kelimelere yeni anlam yüklüyor, sıradan kelime olmaktan çıkarıyor, kavram hâline getiriyor. Bazı kelimeleri diriltti, dirilttiği kelimeler bir kavram oldu. Kelimelere olmaz işler yapma işi, akıldan mahrum kalmak değil mi, yaşadığı zemini, kendi hayati unsurlarını tahrip ediyorlar. Akılla yapmıyorlar, içgüdüyle yapıyorlar.

4. Hatırlayan ve Hatırlatan Yönüyle Cemil Meriç

Aydın, hafızasını silerken, yok sayarken, Meriç hem hatırlıyor hem de hatırlatıyor. Sesleniyor, aydın kimdir, diye soruyor ve tarihin önünde, tarihten alarak örnekler getiriyor. Ona göre, kültürde beynelminelleşen, dilde devrim yapan, mazisinden uzaklaşan aydın, gerçek aydın değildir. Maziye hatırlatarak ikazlarda bulunuyor, sen bir devdin niçin cüceleştin diyor. Bu aydın, gerçek tanımını yitirmiş, zaviyesini kaybetmiş Türk aydınıdır. Tanzimat'tan bu yana aynı hâl ve şartlar içerisinde bocalamaktadır. Mesela müfredat siliyor, mesela kelime yasakçılığı yapıyor, küçük görüyor, cahil görüyor, mesela klasik metinlerde bir tür horlama-ayıklama-tasfiye uğraşı içine giriyor.

Akla geliş veya hatırlama diyebileceğimiz şeydir mazi. İnsanda his, heyecan, düşünce veya davranış ortaya çıkarmakta, birikim ortaya koymaktadır. Maziden istifade, devlet politikaları ile ama gelişigüzel yapılmamalıdır. Geçmiş, hatırlatan yazılı kaynaklardır, klasik metinlerdir geçmiş. Hele tercüme, sistemli bir kültür politikaları arasında yer almalıdır. Hatırlama ile şuur düzeyine çıkan şey, kişinin muhayyilesinde, bir mevki elde ederek din, fizik, sosyoloji ve sanatın malzemesi hâline gelmekte, düşünceye zemin teşkil etmektedir. Cemil Meriç bu bakımdan bir kazı çalışması yapar. Yazılarında Tanzimat dönemine de tutar aynayı, ...*hakikati vermekten daha çok ideolojik bir müşahitlik içeren Tanzimat, "Medresenin yanına mektebi, klasik softa tipin yanına rokoko softa tipini eklemek melezliğidir."*¹³ der. Tanzimat dönemini uzaklaşma, öteki tarafa bir yöneliş olarak görür ve yineler fikrini: *Doğu'nun kokusunu kaybetmiş yapma çiçeklerine damlatılan egzotik bir parfüm olan Avrupa'ya" damıtma hareketi olan bu dönemde ruhuyla yabancı ve düşman olan bu uygarlık ve yamyamlar ülkesinde yersiz beşerîyi arama çabası vardır ve bu arayışın kazananı değil kaybedeni olacağız.*¹⁴

Siyasi ve dini durumlara temas eder, mesajlar verir bu doğrultuda. Türk aydın ve siyasetçisine ulaştırmak isteğindedir. Kimi zaman bize ait kelimeler ile tarih yolculuğuna çıkarır bizi, hafızaları tazeler. Hepsisi de geçmişe ait kesitler içeren zihni bir durumdur ve zihinde bir hareketlilik meydana getirir. Tavr

¹² Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 106.

¹³ Cemil Meriç, *Jurnal*, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 213.

¹⁴ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 235.

belirlememiz, düşüncede taraf almamız içindir bunlar. *Bir devlet ki, bütün bir köyün sevgisini kazanan yaşlı din adamını Arapça ezan okuyor diye tartaklayacak kadar şuuruz ve eblehtir. Bütün Hıristiyan dünyanın, tek kelimesini anlamadan, Latince dua ettiğini bilmez. (...) Bir devlet ki, topuna tüfeğine, üniversitesine, matbuatına rağmen kitaptan ve harften korkmaktadır.*¹⁵

5. Münekkit Kimliğiyle Cemil Meriç

O, görmeye ve gördüklerinin altını çizmeye odaklanmış, özenli bir bakışın neticesi olan tenkitleriyle adından söz ettirir. Zihni, bazı kavramlara açık, bazı kavramlara ise (tilciklere¹⁶) kapalıdır. Onun münekkit yanı, Türk edebiyatı içerisinde dolaşan, iyi, güzel, tutarlı olanın peşinde bir bakıştır. Türk şair ve edebiyatçıları üzerine değerlendirmelerde bulunan titiz bir araştırmacı havasındadır. *Bir çağın göklere çıkardığı şair-i âzamı anlamak için ilk iş, dilimizi öğrenmek*¹⁷ tir. Tabi her konuda olduğu gibi, estetik, düzgün kurallarıyla iç içe ele alınmış dilden yana tavır takınır. Dil konusu onda milli bir davadır. Bu yüzden Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti* adlı eserini okumayı, "*bir 'lugaz'lar ormanında*" dolaşmak manasında yorumlar. Eleştirme sebebi ise Türkçeden yoksun oluşudur. Eserde *Ölümlülerin sökemeyeceği bir dil*" konuşulmaktadır. *İbareler sarhoş, 'tümceler' derbeder... Ve 'tilcikler' kendilerini esrarlı bir musikiye kaptırmış durmadan tepiniyorlar...*¹⁸ Romanın dili "garabet"lerle doludur. Türk diline karşı işlenmiş bir "cinayet" olarak görür romanın dilini. Ve tenkitlerine devam eder. Kimi zaman medh yapmak niyetiyle çıktığı yolculuk, eleştiriye çıkar *Bu kitap orta yoldur. İcâb ederse bir ön sözde yazarım. Bâzı yanlışlar var. Nelere iştirak ederim veyâ etmem, ön sözde onlara temas ederim. İsmâil Habib, büyük günahları olan insan. Evvelâ tasfiyecilerle berâberdi. Sonra orta yolu seçti. Nihad Sâmî'nin Türkçenin Sırları'nda pek çok hatâ var. Tanıtayım diye okumuştum, medih için. Fakat hatâ çok. Oturup yazamadım.*¹⁹ Yakup Kadri, Refik Halid'in de içinde bulunduğu bir grup yazara karşı keskin kılıcını çıkarır. Peyami Safa'nın yazdıklarını ilkel bulmakta hatta Türkçe bakımından yeterli görmemektedir.

Kimi zaman da dünya edebiyatının klasikleri etrafında dönüp dolaşır, bir çeşni olarak görür bu sahayı. Kişiler üzerine konuşmak bir devrin diline hâkim olmaktır, kişiler üzerine konuşmak, dilde bir tarzı benimsemektir. Bazıları Türk edebiyatında polemik konusuna dönüşmüş, bazılarını ise bir zaman sonra hükümden vazgeçtiği fikirler olarak yerlerini almıştır. Bu kişiler daha çok Batı'yı ve Doğu'yu yanlış anlama, bunun neticesi olarak da yanlış yapma temayülleri gösteren hippî, aymaz, değerbilmez, ölçü tanımazlardır.

¹⁵ Cemil Meriç, *Jurnal*, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 380.

¹⁶ *Bu Ülke*'de kullandığı bir tabir.

¹⁷ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 284.

¹⁸ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, C I, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 351- 352.

¹⁹ Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Seyran Yayınları, İstanbul 1993, s. 26.

Kavramlar üzerine konuştuğu konular arasında geçen bilhassa -izmler konusunda okuyucusunu ikaz eder. *İzm'ler idrakimize giydirilen deli gömlekleri. İtibarları menşe'lerinden geliyor. Hepsi de Avrupalı*²⁰ Meriç görüldüğü üzere, eleştirilerinde, doğru ve güzel Türkçeyi merkezde tutar, beğendiği/beğenmediği veya abes bulduğu şeyleri, ses çıkaracak şekilde söyler, söylemekten çekinmez.

6. Mütercim Kimliğiyle Cemil Meriç

Meriç, tercümeleriyle, Batı ile bizim aramızda bir etkileşim yaratmayı amaçlamaktadır ve birçok yabancı eseri²¹ başarıyla Türkçeye kazandırmıştır. Türkçeye olduğu kadar çeviri yaptığı dillere de hâkimiyetini bildiğimiz Meriç, kendine has üslubuyla bir yandan edebiyat ve düşünce dünyamıza katkıda bulunmaya devam eder, zaman zaman da çevirdiği eserlerle ve yazarlarıyla ilgili kimi çalışmalarını okurlarla paylaşır.²² *Mağaradakiler*'de “*Dilini öğrenerek içinde eridiğim Fransız kültürünü Türkçeye taşımak istiyordum.*” der. Bazen kitaptaki anlam dünyasının çözümlenmezliği, ulaşılmazlığı karşısında çaresizliğini ifade eder. *Suç ve Ceza baştan sona kadar okuduğum, büyük bir kısmını çevirdiğim, daha doğrusu çevirdiğimi sandığım ilk yabancı kitap.*²³ Onun için tercüme, sığındığı dünyaya aracısız kavuşma, verili sahayı görme isteğidir. Tanzimat Devri ile birlikte, birçok eserin, birçok tercümesi yapılmış, çeviri ve eski yazıdan aktarmalar hız kazanarak ve bir ideolojik yayın şeklinde günümüze kadar devam edegelmiştir. Yabancı dillerden dilimize gelen birçok eser, çevirileri itibarıyla döneminde okur tarafından alkışlanmış veya başarılı bulunmayarak kısa sürede ilgiden düşmüştür. Cemil Meriç tercümeleleri, bu durumun aksine bir ilginin odağı hâline gelmiştir. Zamanında ciddi eleştiriler yöneltilmemiş, hatta takdir konusu yapılmıştır. Bugün diline aşına olmayan bir nesil, o tercümeleleri kendisinden uzak, dilini ağır bulmaktadır. Manzum ve mensur çevirilerinde Cemil Meriç, eseri bire bir, kelime kelime (her kelimeyi lokal birim kabul ederek) tercüme yapmamış. Aktardığı dilde mana karşılığına uygun kelime tasarruflarında bulunmuştur. Bu tarz çeviri, metni yeniden biçimlendirmek veya yaratmak şeklinde yorumlandığından, çevrildiği dilin uygunluğuna, bağlamına, karşılığına aslından daha çok önem verme mecburiyetine sahiptir Bu tarzı kabul etmeyen, bu anlayışta olmayan çevirmenlerce, Türkçede bir metni yeniden yaratma işi kusurlu bir davranış olarak kabul edilebilir.

Birçok eser, zaman karşısında eskidiği hâlde Meriç'in tercümeleleri ayakta, değerlerini korumaktadır. Yayıncısı aradan geçen zamana rağmen Meriç'in çevirilerini bir değer olarak görmekte ve hâlâ yayınlamaktadır. Bu durum, müşteri taleplerinin söz konusu olmasıyla ilgilidir.

²⁰ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 92.

²¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/meric-cemil> (Çevirileri Maddesi)

²² <https://iletisim.com.tr/dizi/cemil-meric-butun-cevirileri/440?srsltid=AfmBOoqm12IAjrrXWNu8dNOD7Y-w2kn1F7W0qOqjTQzDxZFzBvHwXbSb>

²³ *Jurnal* 'de belirtir.

Meriç'in tercümedeki kıstasları, tercüme meselesine dair söylediklerinde görülmektedir. Onun için tercüme bir gıda takviyesidir. O, tercümeyle daha çok bir zihniyetin, öğrenilmesi, idrak edilmesi ve metne yansıtılması şeklinde düşünülmektedir. Tercümede esas olan, idrakin, havsalanın görebilirliğinin artırılmasıdır. Meriç, çeviriyi, edebî eserleri yaşatan, kültürden kültüre geçişini sağlayan bir misyon olarak kabul eder ve önemser.²⁴

Meriç'in bir yönü de tercümelelerdeki yanlışları göstermektir. *İstanbul'da çıkan il yazıların Tercüme*

*Bürosunun kepezeliklerini teşhir eder.*²⁵ Ancak mesele sadece yapılan maddi hatalardan ibaret değildir. Cemil Meriç'in burada her iki dili asgari olarak "mefhum" düzeyinde bilmek gerektiğini vurguladığı görülür.²⁶ Çeviride de zevk unsuru öne çıkar, keyifle okunacak bir eserin varlığından söz eder. Tercüme konusunda ortaya koyduğu hükümler, bir dili vuzuahlarıyla bilmekten farklı değildir. *Namık Kemal tercüme edilemez! Cevdet Paşa tercüme edilemez. Belagat-teki iktidarını dosta düşmana kabul ettiren bir nesir üstadını musikisiz, donuk, köksüz bir ifadeyle konuşturmak ne büyük had-naşinaslık.*²⁷

7. Şair Kimliğiyle Cemil Meriç

Bence söyleyişte "kendine has olma" Cemil Meriç'i çepçevre kuşatan, üsluptaki tutumunu anlatan ifadeler içerisinde kıymetli olanıdır. Dilinde zaman zaman ünlemler yer alır, ünlemleriyle hatırlatır okuyucuya kendisini. Kelime kadrosu zengindir, kamusta yer alan kimi kelimelere ruh ve canlılık kazandırarak, onları âdeta kullanıma tekrar sokar, diri kelimeler hâline gelir. Kimi zaman muhatabına kullandığı üst perdeden sözler, ilgisinin anlayacağı şekilde tezahür eder. Bazı söz kalıpları edebiyatımıza onun sayesinde girmiş, ona mahsus kalıplar olarak yerleşmiştir. "Yani" kelimesine yüklediği anlam, sözün anlamını kuvvetlendirme, cümleye vurgu ve tonlama özelliği eklemektedir. Söz tekrarları, aynı anlamın farklı kelimelerle ifadesi, telkin ve dikkatleri uyarmanın bir yoludur. Yahya Kemal ve Nâzım Hikmet'ten sonra şiir yazılmaz dese de şairlikten vazgeçmemiştir, nesirlerinde, serapa şairdir. Şiirler kaleme almış ama kitaplaştırmamıştır, kendinden büyük ve ileride gördüğü şairlerin şiirlerini takdir etmiş, şiir yazmak yerine şiiri nesre taşımıştır. Nesirindeki şiiriyete ve şiir üzerine ettiği sözlere rağmen, şiirden anlamadığını söyleyen bedbahtlar olagelmıştır.

Nazım imkânlarını araştıran düşünce: hatalarını bağışlatmak için musikinin yardımına muhtaç; musikinin, yani veznin, kafiyenin. Nazım ifadenin çocukluğu, sevimli ve serkeş. Nesir bütün nazımları kucaklayan bir

²⁴ bk. *Kırk Ambar*, s. 24, 229.

²⁵ Bk. *Jurnal 2*, s.130.

²⁶ <https://www.academia.edu/> Cemil Meriç: Tenkit ve Tercümenin Beslediği Mütefekkir, Selçuk Atay. s. 4

²⁷ Cemil Meriç, *Umrandan Uygurluğa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 323.

orkestra: girift ve kâmil. Kur'an mensurdur: Yedi Aski şairlerini secdeye kapandıran bir nesir. Büyük nazımların çoğu nesirde de büyüktür: Namık Kemal ve Haşim gibi. Ama istisnası bol bir kaide bu: hecenin en usta şairi Rıza Tevfik nesirlerinde ne kadar derbeder, ne kadar yavan. Genç nasirler, nazmın tehzibinden geçseler şüphesiz ki üslupları daha derli toplu, daha ölçülü olurdu.²⁸

Kitaplarındaki nesir örnekleri, onun sanattaki maharetini gösterir. Birçok söz sanatını kitaplarının hemen hepsinde başarıyla uygular. Mücerret konuları anlaşılır yapmada, seçtiği kelime ve kalıplar usta bir şair elinden çıkma gibidir. Tasvirî durumlar, canlıdır. Söyleyişi yenidir, dikkat çekicidir, okuyanda tesir bırakır, çarpar, kelime ve kullanımları sarsar, hem teşbihleri, istiareleri, hem de mecazımürsellersi kendine has bir düşüncenin ifadesi için yardımcı unsurlardır. Onun sanatının içinde düşünce yer alır, düşüncesinin içinde de sanat, yani manzumeler biçimine getirilmiş cümlelerdir söyledikleri. Düşüncesini açmak, kuvvetlendirmek, ikna derecesini arttırmak için sanat aracı işlevdedir. En çok yaptığı işlerden biri, soyut kavramları -insan tasavvuruna uzak durumlara- zemin yaratma, müşahhaslaştırma, bu nitelikte malzeme ile okurun idrakinde canlandırmadır. Şiiriyet derecesi yüksek söyleyişlere Cemil Meriçvari renkler, şekiller, kıyafetler biçmesi, elle tutulur gözle görülür biçime sokması, onun metafora yaslanan anlatımında belirgin bir özelliktir. Yazılarında İkinci Yeni'yi sevmemiş, kelime ve sanat işçiliklerine katılmamış olması, bir zevk meselesi olup, bu durum onların şiir anlayışlarını ve getirdiği yeniliği yok saymaz. Orhan Veli'yi, kelime tercihleri ve sanattaki yeri itibarıyla kabul etmiyor olması, bir kişiyi Meriç'in şiirden anlamadığı fikrine götürmez. Tenkitlerinden anlaşıldığı üzere, şiir onun için ideoloji meselesi değil, estetik bir malzemenin düzeni, manzume içerisindeki işlenişidir. Şiirlerde güzeli, hoşu, müzeyyen olanı veren ve bütünlüğü sağlayan en önemli unsur, "orta malı ol(-ma)yan Türkçe"nin kullanılmasıdır. Dildeki seviye, şiirin seviyesini göstermektedir. Şiir seçkin bir uğraştır, şiir kelimelerle yapılan bir işçiliktir, şiir kalitenin, yüksek bir anlayışın ve kelime kombinasyonlarının dildeki karşılığıdır. Şiirin önemli paydaşlarından biri dildir. Ama iyi işlenmiş, benliğine, vicdanına irfanına ters düşmeyen dil. Bu dil, aynı zamanda bir kimlik inşa etme ve millet olma sürecinin parçasıdır. Kamus, yani -en bilinen ifadesiyle- namustur. Dildeki istikrarsızlık düşüncedeki istikrarsızlıktır. Dil olmadan milletleşmenin olmayacağı aşikâr. Milletleşmenin olmadığı yerde, dilin varlığından söz edilemeyeceği gibi şiirin varlığından da söz edilemez.

Meriç, sanata ve sanatlı söyleyişe itibar etmekte, sanatlı sözün tesiri dolayısıyla "bize ait olan mefhumlar"a büyük görevler yüklemektedir. *Bir çağın vicdanı olmak isterdim, bir çağın daha doğrusu bir ülkenin, idrakimize vurulan zincirleri kırmak, yalanları yok etmek, Türk insanını Türk insanından ayıran bütün duvarları yıkmak isterdim. Muhteşem bir maziyi, daha muhteşem bir istikbale*

²⁸ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979, s. 15.

*bağlayacak köprü olmak isterdim, kelimeden, sevgiden bir köprü.*²⁹ Kelimelere büyük büyük önemler vermekte, bütün dünyayı kelimelerden ibaret görmektedir. Anlatmaya aç, söylemeye susuzdur, dil anlayışını veya ihtiyaç duyulan yeni dil tercihlerini asli, mukaddes ve halkçı anlayışta bir gayeye bağlar. *Öyle bir ifade yaratmak istiyorum ki, Türk insanının uyuşan şuuruna bir alev mızrak gibi saplansın. Sanatla düşünceyi kaynaştıran İsrafil'in suru kadar heybetli bir dil.*³⁰

Şiir, büyük bir kısmıyla dildir. Şiirde dilin arkeolojik yönü, bilgi yönü, kültür ve inanç verimleri açık veya örtük de olsa yer alır. Ana dil, bütün yazı türlerinde olmakla birlikte, şiirde ve manzumelerde bilhassa önem arz eder. Yazılan her yazı ana dille bir karakter kazanır. Meriç, sanatının hamulesi olacak dili bir medeniyet ölçütü olarak zikreder. *Düşüncenin de, medeniyetin de aynasıdır. Daha doğrusu kendisidir.*³¹ Dil, Meriç için mabettir, dolayısıyla toplumumuzda mabedin kutsal bir yeri ve anlamı düşünülürse, dile biçilen rol üstündür. Aydınlarla dilin tabii müdafileri olarak görevler yükler. *Muzlim hayatımın biricik şerefi, biricik zevki, biricik manası Türkçenin müdafasıdır,*³² der. Dile üstün bir rol biçmektedir ve anlaşılmaktadır ki kültür, inanç ve medeniyet mücadelesi dil mücadelesinden farklı ve başka şeyler değildir. Ona göre "ithal olmayan" kültürü taşıyan dil, muhafaza edilmeli, yüzyılları bin yılları barındıran kelime ve istilahlara üzerinde titizlikle durulmalıdır. Bu, namuslu aydınlara düşen millî bir görevdir.

Meriç'in Nazmı Nesre Taşması ve Metafor Kavramı

Dille ilgili nazariyeler bir tarafa, bugün nihayetinde dil, bir tecrübeler alanıdır. İnsanoğlunun başlangıçtan bu yana tecrübelerinin yekûnundan teşkidir. Bunlar, dile aktarılarak büyüklü küçüklü anlamlar ihtiva eder. Kelimelerin birincil, ikincil vs. anlamları kullanıma girer, kaynağını kişilerden, durumlarından, efsane ve hayat kesitlerinden alan unsurlara dönüşür. Hayatın tekrarları ve ihtiyaçları dille ünsiyet kurarak kalıcılık elde etmekte, herkesi birbiriyle laştıran ortak tecrübe ve imkânlar hâline gelmektedir. Dilin tecrübelere dayalı olması, kendi kendine ve gizli anlaşmalar sistemi şeklinde gerçekleşir. Dilde görülen ortaklık kültürü, herkesin anladığı aynı anlamla, herkesin bulabildiği çıkarımlarla izah edilebilir. Dilin tekli/sözlük anlamı her okuyanda farklı anlamlar çağrıştırmaz, ilk anlam, yaygın anlam, standart anlam denilince, toplumun genel kabulünü ifade eden ortak kültürü yani genel çıkarımları akla getirir. Sanatlı dilin şiirde kullanımıyla bu çıkarımlar, ferdi gayret ve istidadın mahsulü olarak yeni, özgün, geçici anlamlara bürünür. Sanatta kelimelerin metin için/metne has anlamlar kazanması münferit bir olaydır ve dilin genel anlamının dışında bir anlam olayıdır. Sanat, hem sözü yeniden çatma hem de

²⁹ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 284.

³⁰ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 284.

³¹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 160.

³² Cemil Meriç, *Jurnal*, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 173.

çatılmış sözü anlamlandırma cehdidir. Bunda tecrübe, dil kabiliyeti, dikkati, eğitim seviyesi, şiire açık olma gibi geçerlilikler açıkça görülür.

Edebî inşa, günlük dil alışkanlıklarımızın dışında bir metindir. Zaten gösterge olan dil, yeniden gösterge durumuna düşer. Okuyucu, bu göstergeleri gören, çözümleyen, telmih ve işaretleri bularak birleştiren kişi rolündedir. Edebiyat; sanat yoluyla standart anlamın sınırlarını genişletmekte, yapılan işin günlük dil faaliyetlerinden farklı ve seçkin bir iş olduğunu göstermektedir. Çoğu zaman etkili, hoş, estetik söyleyiş elde etmek, okurda bedi his uyandırmak şeklindedir.

Oxford English Dictionary (1996) adlı eserde metafor için “öteye taşımak, aktarmak” anlamları söylenmektedir. Ayrıca metafor için “bir şeyi başka şey olarak gördüğümüz konuşma, yazma, iletişim figürü” denilmektedir. Bir şeyi başka şey yapmak, kuralları bozmak, alışıl gelmiş, kurallaşmış olanla ters düşmektir. Kelimenin anlamının genişlemesi, kelimenin ilk anlamı bakımından yeniliktir. Kelimelerin günlük dilde kullanılmaları, standart anlamın metafordan farkını ortaya koyar.

Metafor kelimenin geçici anlamıdır, sözün bir metinde yeniden yapılandırılmasıdır. Şairin yapmak istediği şey, dili iyileştirmekten ziyade, kendi anlamlandırmasını dile oturtmaktır. Metafor, insanların bilmediği, tecrübe etmedikleri olay, durum, hayal ve tasavvurları anlayabilecekleri tanıdık unsurlarla verme işidir. Metafor kullanmak insanı, çevresiyle birlikte, bir düşünceye, felsefeye bağlı etkili ve güçlü anlatma çabasıdır. Bu yüzden sanat yapıtlarında, ince, zarif, naif, mücerret unsurlara, tabiat olaylarına, düşünce ve felsefeye rastlanır.

Metafor, yapısı gereği, semboldür. Bir “şey”in yerine gelen “şey” olduğuna göre anlaşıldığı gibi yorumlanmaya, düşünüldüğü gibi tevil edilmeye müsaittir. Bu durum “kişiden kişiye göre değişiklik” anlamına gelir, okurun muhayyilesine bağlı, sınırları ve derinliğine göredir. Kişinin dikkat ve hassasiyetleri doğrultusunda, görebildiği, düşünemediği, hayal edemediği genişlikte olabilir. Veya tersi de geçerli olup, okuyanın okuduğu ve anladığı sıklıkta bir hacim de tutabilir.

Metaforun söylediği, yaptığı, kastettiği şeyin kendisi, geçici anlam değişiklikleridir. Ve yeni anlamı kullanılabilir, ilgi çekici, okunabilir yapan şey, söz sanatının kuruluşu olduğu kadar, asıl cümle/metindeki kontekstir, yani bütünü içinde parçanın yeridir. Çağırıştırma yoluyla söz söyleyen metinlerde bağlam metafordan daha hayati fonksiyonlar üstlenir. Bağlam, tarafları bir otaklığa, ortak anlamaya bağlı kılar, anlayış birliği oluşturur. İttifak edilen anlam şiirin bütünlüğünde ya da mısranın tamamında görülmektedir.

Cemil Meriç okumak çok yönlü bir süreçtir. Bunu içerisinde süslü terkipli ve muvazeneli bir üslup kendini göstermektedir. Aktif bir zihin gerekmede, sürekli okura seslendiği ve uyarıcılar kullandığı için yazdıklarından okuru

bağımsız düşünmek ve okuru dışta tutmak mümkün değildir. Çağrışımları kullanarak dilin kasıtlarını çözmek ve anlama ulaşmak bazen çetin bir okuyucu gerektirmektedir.

Cümlelerinde sanat sanatında metafor bazen de metafor yığınlarına rastlanmaktadır.

Eserlerinde günlük dilin dışına taşar, ifade ve anlatımları yeniye yönelme olarak tasvir edilebilir. Benzetme ve yakıştırmaları, istiare ve kasıtları Meriç'e has bir sanat dili ortaya çıkarmıştır. Mesela "*kitap istikbale yollanan mektup ifadesinde*, fiziki uzaklıklar yanında, nice uzaklıklar vardır. İnsan zihninde "meçhul, muallak" kelimelerinin çağrıştırdığı bir anlamlar canlanmakta. Muhatap ne insan ne de maddi bir varlık olup istikbaldir. İstikbal kelimesinin seçilmesi, başlı başına bir müphemiyet, başlı başına bir örtük anlamlılıktır. "*denize atılan bir şişe her kitap*" ifadesi ile bu durum netlik kazanır, kapalı anlatım belirgin biçimde kendini gösterir. Bazen dil onda sıkı sıkı ilmeklerle düğümlemiş, düğüm, zekâ ile çözülür nitelikte kurulmuştur. Bu terkipler Arapça ve Farsça sözlerle daha da çetinleşir. Bunlar gerçekliği, bilgiyi kavrama ve kavratmada şairin başvurduğu bir yoldur. Bu sanatlı söyleyişin çoğu yeri retoriktir. Metaforu, retorik üzerinden kuruyor diyebiliriz. Her okuyanın, bilgisi görgüsü ve derinliği ile açılabilen bir mekanizmadır. Ve kendi tabiri ile *Mefhumların kah gülünç kah korkunç maskelerle raksa çıktığı bir karnaval balosudur fikir hayatımız*, der. "*Kelimeleri tarif etmeden girişilecek her kavga kısır kalmaya mahkûmdur.*" sözyle anlamlandırmanın önemine vurgu yapar.

Sanatını tesis ederken kelimelerin yıllara dayalı tecrübelerinden istifade eder, kelime tercihlerinde şuurlu bir tavır açıkça görülür. Millîdir. O âdetâ kelimelere söz söylemeyi öğretmiş gibidir. Kavramlarla kükrer, kavramlarla sedasını salar, kelimeleri cümleler içinde canlıdır, dolaşır, ses çıkarır. Cümlelerde dili yeniden yapılandırır, eski biçim ve kalıplarla yeni binalar tesis eder. Bu, üslup sahibi olmanın verdiği bir davranıştır. Anlam edebî bir zemine oturur, kuvvet kazanır. Onun dili, düşünceyi peşinden sürükler. Mukayese yaptığı iki şey arasındaki ortaklık mutlaka "tefekürün" en çarpıcı taraflarıyla ifadeye oturmasıdır. Bunları yaparken sanat yapma gayesi hissedilmez.

Ondaki sanat, dil ve düşünce arasında müşterek bir unsurdur. Bu yüzden metafor, hem sanat hem de düşünceyi estetik formlarda verme gayesi olarak öne çıkar.

Meriç'i Meriç yapan kendine has düşünmesi, olaylara, kendince ve retorik bir dille yaklaşmasıdır. Onun dilinde oluşan metafor, bir kavram alanını başka bir kavram alanı ile anlatılmasından ileri gelir. Bunu yaparken sürekli yolu edebiyata sapar. Bu da edebiyatçı kimliğini ve kişiliğini gösteren bir göstergedir. İki şey arasında bir bağlantıdır metafor. Bu bağlantılar onun tecrübeleridir, düşünceleri, heyecan ve gönül kırınlıkları, onun yani bir milletin. Metafor, onda ve akıl yürütmedir. Sanat ve estetik kaygı ile hareket eden Meriç, neticede kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için anlatım diline yerleştirir bunları.

Örnekler:³³

Gediklerinden sızan her fikir süngü ile tepelenmiş kamuoyu o mabudenin şüpheli...
(s. 24)

(...) ve düşünce mahiyeti meçhul bir içki gibi çıldırtmış herkesi. (s. 24)

Her dudakta aynı rezil şikayet: yaşanmaz bu memleket! Neden? (s. 25)

SEN AZ-GELİŞMİŞSİN

Kıtaları ipek bir kumaş gibi keser biçerdik. Kelleler damlardı kılıcımızdan. Bir biz vardık cihanda bir de küffar...

Zafer sabahlarını kovalayan bozgun akşamları. İhtiyar dev mazideki ihtişamından utanır oldu. Sonra utanç unutkanlığa bıraktı yerini. "Ben Avrupalıyım" demeye başladı. "Asya bir cüzzamlılar diyarıdır."

Avrupalı dostları acıyarak baktılar ihtiyara ve kulağına "hayır delikanlı diye fısıldadılar, sen bir az-gelişmişsin."

Ve Hristiyan batının göğsümüze iliştirdiği bu idam yaftasını "bir nişan-ı Zişan" gibi gururla benimsedi aydınlarımız. (s. 26)

Batılılaşma miti eskiyince yeni bir yalan çıktı sahneye... Daha doğrusu aynı naze-nin taze bir makyajla arz-ı endam etti. (s. 27)

Kitap ve gazete... biri zamanın dışındadır öteki an'ın kendisi. (s. 29)

Fransız ansiklopedisi yükselen bir sınıfın kavga silahıydı. Nasları devirmekdi amaç: nasları yani kiliseyi. Mecmuayı Fünun... (s. 30)

Dikkati bıçak gibi saplanırdı gerçeklere: Sekmeyen bağışlamayan bir dikkat. (s. 72)

Çağdaşlarına tarih şuuru aşılama isteyen o çılgın zeka, yakın tarihimizin en şu-ursuz kalemlerinden biri ama yine de adını kuşatan bu korkak bu hain. Bu riyakar, sükutlu hak etmemişti. Fransa bir maurrası bile bağışladı (s. 84)

Ve yeni tanrılar berilir ufukta: hürriyet akıl ferd. (s. 87)

Dinsizleşmek yani "etnik bir toz" haline getirmek (s. 98)

İnsanı maddeye ve rakkama zincirleyen bu miskin meleke, yabancı bir tanrıdır: düşmanlarımızın tanrısı. (s. 100)

Avrupa iki asırdan beri bir delinin peşinde. Bir çağ başlıyor bir deliyle, kaç asır süreceği belli olmayan bir çağ: hasta, sarsak, perişan ama kalbi olan bir çağ. Bütün devrimler onun adıyla çıkıyor sahneye. Rousseau, şur altının isyanı; şuuraltı'nın yani tabiatın (s. 101)

Enkaz altında neyi kurtaracağız? Ziya paşa çocuğu diyor, Namık Kemal vatandaşı. (s. 102)

³³ Örnekler Cemil Meriç'in *Bu Ülke* adlı eserinden alınmıştır (Ötügen Neşriyat, İstanbul 1979).